STRUKTURÁLNÍ PŘÍSTUP K SOCIÁLNÍM REPREZENTACÍM

Sylvie Kouřilová

Abstrakt

Příspěvek „Strukturální přístup k sociálním reprezentacím“ vznikl jako reakce na článek „Teorie sociálních reprezentací“ uveřejněný v minulém vydání E-psychologie (Novák, 2009). Na základě poznatků získaných na přednáškách a workshopech v rámci programu „EuroPhd on Social Representation and Communication“ v Římě (http://www.europhd.eu) a relevantní literatury předkládám v mnohém odlišný pohled na fenomén sociálních reprezentací. Zároveň navazuji na zmínku o strukturálním přístupu k sociálním reprezentacím, která v minulém příspěvku nebyla dále rozpracována. Serge Moscovici, který podle Billiga (1988) představuje Marxe i Lenina revolučního hnutí sociálních reprezentací, tvrdí, že obsah termínu sociální reprezentace je ve své podstatě polysémický (Moscovici, 2000). Svým výrokem však neodkazuje k faktu, že lze termín sociální reprezentace užívat libovolně a často v rozporu se základními východisky jeho teorie. V rámci svého příspěvku aspiruji na charakteristiku sociálních reprezentací ve shodě s autory, kteří původní Moscoviciho koncepce rozvíjejí.

Klíčová slova: sociální reprezentace, strukturální přístup, centrální jádro, periferie sociální reprezentace

STRUCTURAL APPROACH TO SOCIAL REPRESENTATIONS

Abstract

„Structural approach to social representations“ reacts to the article published in previous issue of E-psychologie „Theory of social representations“ (Novák, 2009). Based on knowledge acquired during lectures and workshops of „EuroPhd on Social Representation and Communication“ in Rome (http://www.europhd.eu) and relevant literature the author provides a different perspective on the phenomenon of social representations. Furthermore, the structural approach, which was mentioned and not further developed in the previous article, is characterized. Serge Moscovici, according to Billig (1988) both the Marx and the Lenin of the revolutionary movement of social representations, claims, that the content of social representation is polysemic in its nature (Moscovici, 2000). However, this statement doesn´t refer to the fact that the concept of social representations can be used arbitrarily and often in contradiction with the fundamental principles of his theory. In the present article, the author aims at a characteristic of social representations along with scientists who develop the original social representation theory.

Keywords: *social representations, structural approach, central core, periphery of social representation*

Došlo do redakce: 4.5.2009
Schváleno k publikaci: 12.5.2009

Povaha sociálních reprezentací

Původ směru zkoumajícího sociální reprezentace má kořeny ve stejnojmenné teorii, která je spojována se jménem Serge Moscoviciho. S. Moscovici (1976) začal termín sociální reprezentace používat při výzkumu chápání psychoanalýzy ve Francii padesátých let. Sociální reprezentace definuje jako

„.. systém hodnot, myšlenek a praktik s dvojí funkcí. Na jedné straně uvádějí sociální reprezentace jevy sociální reality do souladu. Na straně druhé pak členům určité sociální skupiny umožňují o jevech sociální reality komunikovat tím, že jim pro účel těchto sociálních výměn poskytují kód.“ (Moscovici, 1973, s. xiii).

Sociální reprezentace tvoří kolektivní systém významů, které lze vyjadřovat nebo jejichž účinky lze pozorovat v hodnotách, idejích a praktikách dané společnosti (Duveen & Lloyd, 1993). Sociální reprezentace se vždy vztahují k určitému jevu, jenž není nutně sociální svou povahou, nýbrž způsobem, jakým se k němu lidé vztahují (Wagner et al, 1999).

V dnešní společnosti plné změn se lidé snaží porozumět a zvyknout si na nové skutečnosti tak, že si o nich vytvářejí sdílené představy, které jim je mohou přiblížit (Moscovici, 1981). Sociální reprezentace jsou nejčastěji vytvářeny v situaci, kdy se v určitém sociálním kontextu vyskytnou abstraktní, ohrožující či problematické jevy (Clémence, 2001). V dané situaci mohou sociální reprezentace sloužit jako symbolické zvládání neznámých a ohrožujících témat (Wagner & Kronberger, 2001). Sociální reprezentace v moderní společnosti mohou být nahlíženy jako ekvivalenty mýtů společností tradičních, kde fungují jako sdílené principy vysvětlující realitu (Moliner, 2007; Moscovici, 2000).

Sociální reprezentace jsou generovány v procesu objektifikace a zakotvování. Objektifikace umožňuje, aby do té doby abstraktní jevy (např. psychoanalýza) dostaly konkrétní podobu. Informace, které jsou o daném abstraktním jevu dostupné, jsou tříděny, zjednodušovány a dekontextualizovány. Dekontextualizace označuje vyjímání relevantních informací z původního diskurzu (např. vědeckého). Vybrané a dekontextualizované informace jsou pak organizovány do struktury vznikající sociální reprezentace (Moscovici, 1984, 2000).

Druhým způsobem, jakým jsou sociální reprezentace vytvářeny, je proces zakotvování. V průběhu zakotvování jsou nové informace integrovány do systému již známých kategorií. Zakotvování umožňuje začleňování nového do původní sítě sdílených významů spoutaných převládajícími společenskými hodnotami. Zakotvování generuje systém interpretací určitého jevu a nabízí rámec určující adekvátní chování (Moscovici, 1984, 2000).

Jakmile jsou sociální reprezentace vytvořeny, začínají žít autonomním životem – šíří se v daném sociálním kontextu, spojují se s jinými reprezentacemi, navzájem se přitahují i odpuzují a dávají vzniknout jiným reprezentacím (Moscovici, 2000). Sociální reprezentace jsou zakotvené jak ve významech konstruovaných v průběhu komunikačních výměn, tak v mysli svých nositelů – jsou sdíleny podobně jako jazyk (Bauer & Gaskell, 1999). Umožňují laikům, kteří nemají přístup k teoretickým či metodologickým koncepcím vědeckých disciplín, aby porozuměli jevům, které by pro ně jinak zůstaly nedostupné (Wagner et al, 1999).

Teorie či paradigma?

Ve snaze rozkrýt podstatu sociálních reprezentací psychoanalýzy kladl Moscovici důraz především na roli common sense, který lze v rámci jeho teorie chápat jako sumu sociálních reprezentací sdílených v rámci určité společnosti, na roli komunikace a na konkrétní společenské praktiky jako je např. propaganda. Tyto tři body podle Markové (2003) přispěly k transformaci teorie sociálních reprezentací ze specifické oblasti reprezentace psychoanalýzy ve veřejném prostoru do obecné teorie sociálního vědění.

Část badatelů zabývajících se sociálními reprezentacemi navrhuje, aby se o tomto výzkumném proudu již dále nehovořilo jako o „teorii“ ale jako o „paradigmatu sociálních reprezentací“ (Duveen, 2007; Jodelet, 2007). Teorie lze definovat jako „soubor vzájemně souvisejících konstruktů, definic a tvrzení, který představuje systematický pohled na jevy specifikováním vztahů mezi proměnnými s cílem tyto jevy předpovědět a vysvětlit“ (Kerlinger, 1972, str. 25). Výzkum sociálních reprezentací se však nezaměřuje pouze na entity konstituující epistemologickou teorii, ale i na společensky relevantní témata, která lze pomocí sociálních reprezentací uchopit.

Někteří z autorů rozvíjejících teorii sociální reprezentací tvrdí (Duveen, 2007; Jodelet, 2007), že tento výzkumný přístup představuje ucelený rámec, který určuje předmět zkoumání, kritéria výběru jednotlivých problémů, metody získávání dat a jejich analýzy, způsob formulace teorií a jejich ověřování. Kuhn (1997) definuje paradigma jako přijímané příklady vědecké praxe, které zahrnují zákony, teorie, aplikace a metodologii. Z těchto pak vyvěrá koherentní tradice vědeckého výzkumu. Tato definice je však v případě sociálních reprezentací příliš široká. Tyrlík (2009) považuje sociální reprezentace za součást sémanticky orientované sociální psychologie, odkud čerpají legitimitu pro užití metod a výstavbu teorie. Ve svém příspěvku budu tedy výzkumný přístup zabývající se sociálními reprezentacemi nazývat teorií sociálních reprezentací.

Dva přístupy ke zkoumání sociálních reprezentací

Moscoviciho teorie vymezuje oblast sociální psychologie a představuje koherentní epistemologický rámec, který nabízí způsoby, jakými lze přistupovat k lidské mysli. Koherence v tomto případě neznamená, že výzkum sociálních reprezentací aspiruje na teoretickou homogenitu realizovaných studií – právě naopak. Zdůrazňuje nutnost teoretické diverzity sociální psychologie tak, aby mohla pokrýt rozličné sociální reality, které konstruují a na kterých participují jejich aktéři (Marková, 2003).

I. Marková (2003) rozlišuje v rámci teorie sociálních reprezentací dva různé i když vzájemně úzce propojené výzkumné přístupy. Jedním z nich je výše zmiňovaná snaha o konstrukci obecné teorie sociálního vědění založené na principu dialogičnosti. Základní tezí epistemologického přístupu k sociálním reprezentacím je, že vědění je nutně dialogické a je generováno v procesu interakce mezi třemi komponentami – Egem-Alter-Objektem v jejich mnoha podobách (obr. 1). Vztah mezi Egem-Alter je komunikativní a symbolický. Vzájemné porozumění Ega a Alter v průběhu komunikace umožňují jejich zkušenosti s Objektem. Vědění je chápáno jako dynamický spíše než monologický a statický proces mezi Egem-Objektem, jak jej známe z převládajících a historických teorií sociální kognice (Marková, 2003).

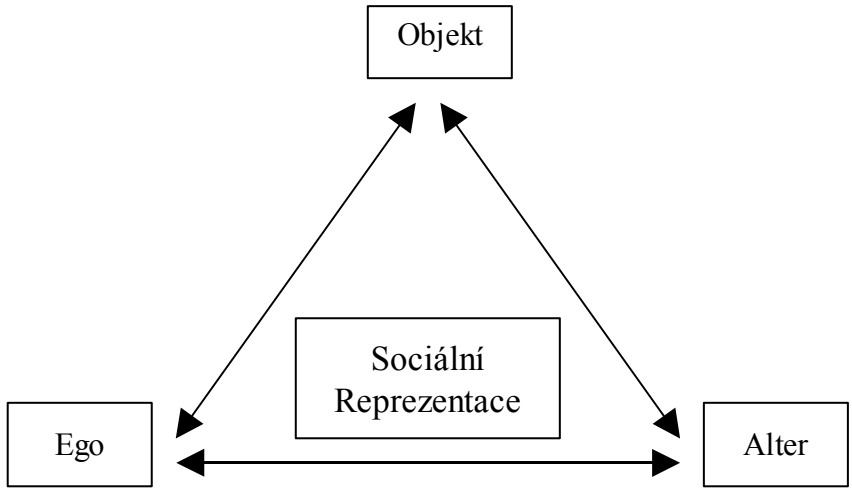

Obr.1 Moscoviciho sémiotický trojúhelník (podle Apostolidis, 2007)

Druhý přístup v rámci teorie sociálních reprezentací nabízí referenční rámec pro vysvětlení jiných společenských fenoménů než pouze otázek epistemologických. Sociální reprezentace zde představují formu, jež je naplněna obsahem, který se díky své společenské relevanci vynořuje ve veřejném diskurzu. Předmětem zájmu tedy není primárně to, jakým způsobem člověk poznává a reprezentuje okolní svět, ale která témata z okolního světa si vybírá a jakým způsobem je zvýznamňuje a komunikuje (Marková, 2003). Ve shodě s požadavky na angažovaný vědecký výzkum se do popředí dostávají společensky významná témata, jejichž zkoumání přispívá k pochopení a zlepšení podmínek dané společnosti.

Také v rámci druhého proudu lze výzkumné otázky modelovat na základě vztahů mezi Egem-Alter-Objektem. Konkrétním příkladem může být výzkum sociálních reprezentací meziskupinového kontaktu dvou národností. *Ego* je ztělesněno jednotlivcem, který konstruuje svoji příslušnost k referenční skupině – vlastnímu národu (*Objekt*) – v průběhu komunikace a interakcí s jednotlivými příslušníky svého národa (*Alter*). Tento jednotlivec se ale zároveň určitým způsobem nutně vztahuje k národu sousednímu (*Objekt*) v průběhu komunikace a kontaktu s příslušníky národa sousedního (*Alter*). Z velkého počtu možných realizací vztahu my-oni si pak daný člověk vybírá témata podstatná pro své chápání meziskupinových vztahů jako např. jazykovou bariéru při kontaktu se členy druhého národa (*Objekt*) (Kouřilová, 2008).

Konkrétními realizacemi výzkumů společensky relevantních témat jsou např. studie sociálních reprezentací duševních chorob (Jodelet, 1991), reprezentace těla a jeho změn (Jodelet, 1984), sociální reprezentace intimních vztahů ve spojitosti s rizikem nákazy virem HIV (Apostolidis, 2007), studie sociálních reprezentací zdraví v čínské komunitě žijící v Anglii (Gervais & Jovchelovitch, 1998), studie sociálních reprezentací postižení (Farr & Marková, 1995) a mnohé další.

V tomto „aplikovaném“ přístupu se plně manifestuje potenciál teorie sociálních reprezentací vysvětlit komplexní sociální jevy a procesy. Teorie sociálních reprezentací se nezabývá prostým popisem společenských fenoménů či jejich modelováním v laboratorních podmínkách. V zásadě aspiruje na vysvětlení sociálních jevů a procesů na základě

historických skutečností, vlivu médií, společenského diskurzu, na základě jednotlivci prezentovaného porozumění a co je důležité, na základě konkrétních akcí, tedy realizací tohoto porozumění jednotlivci (Marková, 2006).

Přístup, který je charakteristický pro teorii sociálních reprezentací, v podstatě stírá rozdíly mezi základním a aplikovaným výzkumem, neboť na oba tradičně vydělované směry klade stejné nároky. Takovým požadavkem je výběr aktuálních témat ze středu společenského zájmu, důraz na podmínky skutečného prostředí a konkrétní implikace výzkumných závěrů v daných společenských podmínkách. Rozlišení na „epistemologický“ a „aplikovaný“ přístup k sociálním reprezentacím je do jisté míry umělé, neboť byly oba proudy bádání navzdory odlišnému nakládání s konceptem sociálních reprezentací rozvíjeny společně. Teoretický rozvoj jednoho proudu poskytoval výzkumníkům podněty pro výzkum v rámci druhého přístupu k sociálním reprezentacím (Marková, 2003).

Struktura obsahu sociálních reprezentací

Moscoviciho teorie sociálních reprezentací a výzkum na jeho teorii navazující předpokládají, že obsahy a významy sociálních reprezentací jsou strukturované. Jedním z výzkumných cílů je tyto strukturované obsahy identifikovat, popsat a analyzovat (Marková, 2007). V rámci teorie sociálních reprezentací lze v současné době vyčlenit dva proudy, které nahlížejí na strukturu a uspořádání obsahu sociálních reprezentací z odlišných perspektiv.

Prvním z nich je *tématický přístup*. S. Moscovici (1993) definuje témata jako stabilní kognitivní entity, které formují podobu sociální reprezentace. Jsou jejími konstituujícími prvky, zdrojem idejí s ní spojených. Témata pocházejí ze systému kulturních přesvědčení, která jsou kontextově specifická. Povaha témat je dichotomická, což znamená, že často obsahují kontradiktorické pojmy jako např. žena/muž, nebo příroda/technologie. Kanonická témata motivují a omezují lidi v jejich poznávání (Moscovici, 1993). Pro účely tohoto příspěvku se tématickým přístupem nebudu zabývat do větších detailů.

Druhým přístupem definujícím obsah sociálních reprezentací je *strukturální přístup* rozvíjený především školou v Aix-en-Provence. J.C. Abric (1993) uvádí, že výchozí motivací pro formování strukturálního přístupu byly vzájemně si odporující charakteristiky sociálních reprezentací. První charakteristiku tvoří zjištění, že se sociální reprezentace vyznačují jak stabilitou, tak proměnlivostí. Ve druhé charakteristice sociálních reprezentací se spojuje jejich konsensuálnost s výraznými interindividuálními rozdíly. Tyto kontradikce lze vysvětlit právě na základě struktury a fungování sociálních reprezentací (Abric, 1993, Flament, 1994).

Centrální jádro sociální reprezentace

Strukturální přístup předpokládá, že sociální reprezentace obsahují informace, přesvědčení a postoje organizované do centrálního jádra a elementů periferie. Jádro a periferie mají specifické avšak komplementární role a fungují jako jeden celek. Centrální jádro závisí na historických, sociologických a ideologických podmínkách dané společnosti, avšak nikoliv na aktuálním kontextu (Abric, 1993). Ve snaze o propojení tematického a strukturálního přístupu lze říci, že právě centrální jádro obsahuje entity podobné Moscoviciho koncepci kanonických témat (Abric, 1996).

Experimentální výzkum ukázal, že jednotlivé informace určité sociální reprezentace lze rozlišit podle jejich důležitosti pro konstituování jejího významu a struktury (Guimelli, 1993). P. Moliner (1988) při analýze sociální reprezentace ideální skupiny zjistil, že zpochybnění centrálních elementů vyvolá zhroucení sociální reprezentace jako celku. V jiné studii, jejíž součástí byly paměťové úlohy, si účastníci snáze zapamatovali centrální elementy ve srovnání s periferními. Pokud centrální charakteristiky v seznamu slov k naučení chyběly, účastníci si je přesto vybavovali. J.C. Abric (1989) svá zjištění vysvětluje tím, že bez centrálních elementů je materiál k naučení málo strukturovaný a tedy obtížně zapamatovatelný. Tím, že účastníci chybějící centrální elementy do seznamu naučených slov opět přidávají, se intuitivně snaží obnovit jeho význam a souvislosti.

Centrální jádro tvoří nejdůležitější součást sociální reprezentace, protože určuje její význam. Další funkcí jádra kromě *generování významu* je *organizace elementů* sociální reprezentace, tedy určování její struktury. Centrální jádro je stabilní a koherentní. Je ovlivněno kolektivní pamětí a systémem norem, ke kterým se vztahuje. Konstituuje kolektivně sdílenou bázi, která ovlivňuje homogenitu skupiny nositelů dané sociální reprezentace (Abric, 1993, 2007).

Periferie sociální reprezentace

Periferie sociální reprezentace představuje nezbytnou součást doplňující funkce centrálního jádra, na němž závisí. Zprostředkovává zakotvenost sociální reprezentace v proměnlivých kontextech sociální reality. Zatímco centrální systém je normativní, periferii charakterizuje především její funkčnost. Jednou z jejích úloh je *konkretizace obsahů jádra* při formování postojů a v jednání nositelů dané sociální reprezentace. Na rozdíl od centrálních elementů jsou elementy periferie vysoce senzitivní k aktuálnímu kontextu. Periferie sociální reprezentace tak konstituuje styčnou plochu mezi konkrétní situací a centrálním jádrem (Abric, 1993, 2007, Guimelli, 1996).

Periferie sociální reprezentace je ve srovnání s centrálním systémem flexibilní a díky této charakteristice plní regulační a adaptační funkci. Přizpůsobuje obsahy jádra potřebám a kontextu aktuální situace. Tímto zároveň chrání rigidní obsahy jádra před falzifikací na základě individuálních zkušeností, které jim mohou odporovat. Periferní systém také absorbuje nové informace, které by potenciálně mohly vést ke zpochybnění jádra dané sociální reprezentace (Flament, 1994). Flexibilita periferie umožňuje integraci odlišné osobní historie jedinců s obsahy sdílenými na úrovni celé skupiny do komplexního systému sociální reprezentace (Abric, 1993).

Elementy periferie mohou za dynamickou povahu sociálních reprezentací (Guimelli, 1993). Lze je definovat jako schémata odvozená z kognitivistických teorií scénářů. Schéma představuje sekvenci informací, které jedinec získává v průběhu osobního a společenského života (Schank, & Abelson, 1977, in Guimelli, 1996). Preskriptivní schémata určují způsoby chování a jednání v daných situacích. Elementy periferie se tak uplatňují v sociálních praktikách spojených s objektem dané sociální reprezentace v souladu s preskriptivní povahou sociálních norem, zatímco centrální elementy tyto normy a praktiky legitimizují. I v rámci centrálního jádra se setkáváme s pravidly a normami, ty jsou však absolutní – na rozdíl od periferie nejsou podmíněny situačně (Flament, 1994). Stručný přehled charakteristik a funkcí centrálního a periferního systému je zobrazen v tabulce 1.

Tabulka 1 Centrální a periferní systém sociální reprezentace (dle Abric, 1993)

Centrální systém	Periferní systém
Obsahuje kolektivní paměť a historii dané skupiny	Integruje osobní zkušenosti jedinců
Konsensuální – podporuje homogenitu skupiny	Individuální – podporuje heterogenitu skupiny
Stabilní Koherentní Rigidní	Flexibilní Obsahující kontradikce
Kontextově nespecifický	Citlivý k aktuálnímu kontextu
Funkce: - generuje význam sociální reprezentace - organizuje obsah SR	Funkce: - adaptuje nositele reprezentace na aktuální situaci - konkretizuje obsahy jádra - chrání obsahy centrálního jádra

Závěr

Příspěvek se věnuje teorii sociálních reprezentací a principům, které jsou pro tento výzkumný směr charakteristické. Blíže se zabývá strukturálním přístupem k obsahu sociálních reprezentací. Cílem příspěvku bylo uchopit fenomén sociálních reprezentací v jeho neredukované a nedezinterpretované podobě tak, jak jej definoval tvůrce teorie sociálních reprezentací Serge Moscovici a jak jej dále rozvíjejí jeho pokračovatelé.

Teorie sociálních reprezentací poskytuje alternativní teoretické a výzkumné přístupy, které mohou obohatit stávající mainstreamovou sociální psychologii. Teoretická a metodologická diverzita je nutným předpokladem pro validní výzkum sociální reality, v níž žijeme. Podpora rozvoje různých myšlenkových přístupů, důraz kladený na pochopení mnohotvárnosti sociálních fenoménů, odpovídající adaptace výzkumných metod a odmítání redukcionistického přístupu zaručuje v rámci sociální psychologie toleranci různorodosti, efektivitu a aplikovatelnost výzkumných závěrů.

Literatura:

Abric, J.C. (1989). L´étude expérimentale des représentations sociales. In D. Jodelet (Ed.), *Les représentations sociales* (187-203). Paris: PUF.

Abric, J.C. (1993). Central System, Peripheral System: their Functions and Roles in the Dynamic of Social Representations. *Papers on social representations, 2*, 75-78.

Abric, J.C. (1996). Specific Processes of Social Representations. *Papers on social representations, 5*, 77-80.

Abric, J.C. (2007). L´approche structurale des representations sociales. Přednáška na 13th International Summer School „*Structural approach to Social Representations*“, Rome.

Apostolidis, T. (2007). Social Representations and the construction of the relations with Health: theoretical perspectives and methodological triangulations. Přednáška na 7th International Lab Meeting *„Anthropological approach to Social Representations and qualitative methods“*, Rome.

Apostolidis, T. (2002). Représentations d'autrui dans le contexte d'une relation intime : remarques topologiques sur les croyances. *Psychologie et société, 5*, 13-41.

Billig, M. (1988). Social representations, objectification and anchoring: a rhetorical analysis. *Social Behavior*, 3, 1-16.

Blecha, I. (2000). *Filozofická čítanka*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.

Bauer, M.W., & Gaskell, G. (1999). Towards a paradigm for research on social representations. *Journal for the Theory of Social Behavior, 29*, 163-186.

Clémence, A. (2001). Social positioning and social representations. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: bridging theoretical traditions* (83-95). Oxford: Blackwell.

Duveen, G. (2007). Making Invisibles Visible. From Ethnographic Observations to the Analysis of Social Representations. Přednáška na 7th International Lab Meeting (Anthropological approach to Social Representations and qualitative methods), Rome.

Duveen, G., & Lloyd, B. (1993). An ethnographic approach to social representations. In G. Breakwell, D. Canter (Eds), *Empirical Approaches to Social Representations* (pp 90-109). Oxford: OUP.

Farr, R., & Marková, I. (1995). Representations of health, illness and handicap in the mass media of communication: A theoretical overview. In I. Marková & R. Farr (Eds.), *Representations of health, illness and handicap.* Chur: Harwood Academic.

Flament, C. (1994). Structure, dynamique et transformation des représentations sociales. In J.C. Abric (Ed.), *Practiques sociales et représentations* (pp 37-58). Paris: PUF.

Gervais, M., & Jovchelovitch, S. (1998). The research: health beliefs among the Chinese Community. In M. Gervais, & S. Jovchelovitch (Eds.), *The Health Beliefs of the Chinese Community in England* (1-7). London: Health Education Authority.

Guimelli, C. (1993). Concerning the structure of social representations. *Papers on social representations, 2*, 85-92.

Guimelli, C. (1996). Valence et structure des représentations sociales. *Bulletin de Psychologie, 422*, 58-72.

Howarth, C. (2006). A social representation is not a quiet thing: Exploring the critical potential of social representations theory. *British Journal of Social Psychology, 45*, 65–86.

Jodelet, D. (1984). The representation of the body and its transformations. In R.M. Farr, & S. Moscovici (Eds), *Social Representations* (211-237). Cambridge: Cambridge University Press.

Jodelet, D. (1991). Introduction. In D. Jodelet, & G. Duveen (Eds.), *Madness and Social Representations*, (1-22). London: Harvester Wheatsheaf.

Jodelet, D. (2007). Social representations researches and the analysis of the the „culture" in anthropology, history and sociology. Přednáška na 7th International Lab Meeting *„Anthropological approach to Social Representations and qualitative methods"*, Řím.

Kerlinger, F. N. (1972). *Základy výzkumu chování.* Praha: Academia.

Kouřilová, S. (2008). Social Representations of Nationality. The case of the Czech Republic and Austria. Prezentace na 10th International Lab Meeting *"Developing Meta-Theoretical Approach to Social Representations Literature"*, Řím.

Kuhn, T.S. (1997). *Struktura vědeckých revolucí.* Praha: OIKOYMENH. Překlad T. Jeníček.

Marková, I. (2003). *Dialogicality and Social Representations. The Dynamics of Mind.* Cambridge: Cambridge University Press.

Marková, I. (2006). Osobní sdělení.

Marková, I. (2007). *Dialogičnost a sociální reprezentace. Dynamika mysli.* Praha: Academia.

Moliner, P. (1988). Validation expérimentale de l'hypothèse du noyau central des représentations sociales. *Bulletin de Psychologie, Vol 41*, 759-762.

Moliner, P. (2007). Represenstations sociales et iconagraphie. Přednáška na 13th International Summer School „*Structural approach to Social Representations*", Rome.

Moscovici, S. (1976). *La Psychoanalyse, Son Image, Son Public*. Paris: PUF.

Moscovici, S. (1973). Foreword to Health and Illness. In C. Herzlich, *Health and Illness: A social psychological analysis*. London: Academic Press.

Moscovici, S. (1981). On social representations. In J. P. Forgas (Ed.), *Social cognition. Perspectives on everyday understanding* (181-209). London: Academic.

Moscovici, S. (1984). The Phenomenon of Social Representation. In: R. Farr, & S. Moscovici, (Eds.). *Social Representations*, Cambridge: University Press.

Moscovici, S. (1993). Introductory address. *Papers on social representations*, Vol. 2, 3, 160-170.

Moscovici, S. (2000). *Social Representations: Exploration in social psychology.* Cambridge: Polity Press.

Novák, P. (2009). Teorie sociálních reprezentací. E-psychologie [online]. 3(1), [cit. 30.3.2009]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/novak.pdf>. ISSN 1802-8853.

Schank, R.C., & Abelson, R.P. (1977). *Scripts, plans, goals and understanding: An inquiry into human knowledge structure.* Hillsdale: Erlbaum.

Tyrlík, M. (2009). Osobní sdělení.

Wagner, W., Duveen, G. Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Markova, I., & Rose, D. (1999). Theory and method of social representations. *Asian Journal of Social Psychology, 2,* 95-125.

Wagner, W., & Kronberger, N. (2001). Killer tomatoes! Collective symbolic coping with biotechnology. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: bridging theoretical traditions* (147-164). Oxford: Blackwell.

O autorce: Mgr. Sylvie Kouřilová vystudovala psychologii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V současnosti pokračuje v doktorském studiu sociální psychologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Pracuje v Psychologickém ústavu Akademie věd České republiky v Brně. Od roku 2007 se pravidelně zúčastňuje přednášek a workshopů v rámci PhD on Social Representations and Communication v Římě. Zabývá se psychologií meziskupinových vztahů, sociální kognicí a teorií sociálních reprezentací.

Kontaktní údaje:
email: kourilov@fss.muni.cz
adresa: Psychologický ústav AV ČR, v.v.i, Veveří 97, 602 Brno

Kouřilová, S. (2009). Strukturální přístup k sociálním reprezentacím. *E-psychologie* [online]. 3(2), 49-58 [cit. vložit datum citování]. Dostupný z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/kourilova.pdf>. ISSN 1802-8853.